

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XXI

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК

XXI

Београд, 2016.

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК ХХІ

2016.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

проф. др Милорад Дешић (Београд), проф. др Милан Драгичевић (Бања Лука),
проф. др Ценка Иванова (Велико Търново),
проф. др Милош Ковачевић (Крагујевац), prof. dr Pavel Křejič (Врно),
проф. др Радмило Маројевић (Београд), проф. др Валерий Михайлович Мокиенко
(Санкт-Петербург), проф. др Мирослав Николић (Београд), проф. др Бранислав Остојић (Никшић),
prof. dr Mihai Radan (Тимишоара), проф. др Радоје Симић, председник Одбора (Београд),
проф. др Љилана Суботић (Нови Сад), проф. др Ольга Ивановна Трофимкина (Санкт-Петербург),
проф. др Божо Ћорић (Београд)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Радоје Симић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

Др Михаило Шћепановић

ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Милан Крсмановић

ПРЕВОДИ РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Сергеј Мацура

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Милош Ковачевић, проф. др Божо Ћорић, проф. др Радоје Симић,
проф. др Радмило Маројевић, проф. др Милорад Дешић, проф. др Првослав Радић,
др Смиљка Стојановић, др Стана Ристић, проф. др Срето Танасић, проф. др Веран Станојевић,
проф. др Милан Стакић, проф. др Јелена Јовановић Симић, проф. др Рајна Драгићевић

САВЕТ

проф. др Срето Танасић (Београд–Ниш), проф. др Владислава Ружић (Нови Сад),
проф. др Милан Стакић (Београд)

Већина радова домаћих стручњака израђена је у оквиру научних пројеката које финансирају министарства Србије, Црне Горе и Републике Српске

Компјутерска припрема и штампа: „ЧИГОЈА ШТАМПА“

КЊИГА О КАТЕГОРИЈИ СТЕПЕНА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(Марина Николић, *Категорија степена у српском језику:*
сложена реченица, Институт за српски језик САНУ,
Београд 2014, 307 стр.)

Студија Марине Николић о категорији степена у српском језику у систему сложених реченица представља прерађену верзију докторске дисертације под називом *Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*, која је одбрањена на Филолошком факултету у Београду, јуна 2012. године. Ова књига је изашла 2014. године у оквиру едиције *Монографије* Института за српски језик САНУ.

Категорија степена у систему сложених реченица савременог српског језика обрађена је у пет поглавља ове књиге: *Увод* (11–63), *Сложене реченице са значењем степена* (63–227), *Степен као пратеће категоријално значење у сложеним реченицама* (227–245), *Значење степена и парцелација* (245–251), *Фразеологизми као средство изражавања семантичке категорије степена* (251–265), на крају су дати и *Закључци* (265–285). Овим поглављима придодују се још и *Литература* (285–299) и *Извори* (299–302).

Након уводне речи, у уводном поглављу, дати су предмет, циљеви, методе и образложење корпуса за истраживање семантичке категорије степена. Ауторка се опредељује за ономасиолошки приступ будући да, према њеним речима: „Овај приступ омогућава да се на основу заједничког значења повежу формално најразличитије језичке појаве” (12). Иако као циљ себи поставља исцрпан опис и објашњење, пре свега, зависносложених реченица с компаративним значењем и напоредносложених реченица са градационим значењем, ауторка иде корак даље и бави се и другим језичким видовима категорије степена уопште.

Утемељење за истраживање категорије степена Марина Николић проналази у чињеници да је градација, иако суштинска особина граматике, често била запостављана у савременим лингвистичким истраживањима на српском језику, а нарочито у чињеници да се у већини студија градација разуме као степеновање разлике (23). С тим у вези је и основна дистинкција од које ауторка полази. Наиме, она се бави и једнаким испољавањем неке појаве или обележја, које подразумева одсуство разлике (тзв. еквативност) и градуелношћу која подразумева изражавање разлике (диферентивност).

Важан део уводног поглавља јесте разматрање односа између семантичке категорије степена и сродних категорија, какве су категорија компаративности, квантитативности, интезивности. Значајно је за сам предмет проучавања и чињеница да ауторка комбинује различите метода и поступака у зависности од фазе истраживања и конкретног проблема који јој намеће корпус, мада у основи стоји синтаксичко-семантички приступ. Велики теоријски допринос не само проучавању категорије степена већ проучавању односа у оквиру зависносложених и независносложених реченица огледа се у коришћењу савремених теорија, као што је теорија семантичких локализација, теорија семантичких поља и когнитивна граматика.

Друго поглавље под насловом *Сложене реченице са значењем степена* чини главни део истраживања и подељено је на основу претходно успостављеног формалносемантичког критеријума у две групе реченица: на оне које изражавају еквативност и на оне које изражавају диферентивност. У оквиру сваке од ових група ауторка полази од типичног и централног начина изражавања категорије степена и даље се креће ка периферним конструкцијама. На богатом корпусу из различитих функционалних стилова у оквиру потпоглавља *Еквативност* (63–117) показано је да су за изражавање ове појаве у српском језику нарочито погодне следеће врсте реченица: компаративне реченице (65–99), сложене реченице с консекутивном клаузом (99–110), експланативне еквативне реченице (110–117) и асиндетске еквативне реченице (117). Систем сложених реченица за изражавање еквативности показује се као стабилнији, уједначенији и ограниченији у погледу реченичних подтипова у односу на систем сложених реченица за изражавање диферентивности. О диферентивности се каже: „Степеновање реченица са диферентивним (нееквативним) значењем реферише се о различитој испољености неког својства у различитим ситуацијама или у истој ситуацији у промењеним околностима (временским, узрочним, условним и др.)” (118). Диферентивност је обрађена у оквиру посебног потпоглавља, најпре је подељена на општу диферентивност (која укључује адверзативност испољену захваљујући адверзативним реченицама које исказују изразиту различитост, концесивним, којима су придодате концесивне реченице с квантификаторима, кондиционалним, адверзативно-рестриktivним, ексесивним и асиндетским адверзативним

реченицама, и компаративност изражену компаративним диферентивним реченицама. Посебна диферентивност према јачини разлике у степену даље се разликује у односу на то да ли испољава (1) слабу неједнакост, исказану компаративним реченицама сличности и експланативним симилативним реченицама (163–165), (2) јаку неједнакост, која подразумева градационе и фразеологизоване реченице (171–178) или (3) најјачу неједнакост, изражену суперлативним градационим реченицама, компаративним реченицама супротности, контрастним реченицама и диферентивним пропорционалним реченицама (185–191).

Упркос чињеници да је главна тема истраживања изражавање степена у српском језику у систему сложених реченица, важно је истаћи значај трећег, четвртог и петог поглавља ове монографије, будући да се тек њима употпуњује истраживање о овој семантичкој категорији.

У трећем поглављу под насловом *Степен као пратеће категоријално значење у сложеним реченицама* ауторка примећује да се поменуто значење степена не изражава увек посебном лексемом или изразом већ може бити садржано у укупном значењу саставних независнослжених реченица а као једну од најчешћих ситуација наводи ситуацију када је примарно укупно значење узастопност (228–231). У оквиру овог поглавља важна су ауторкина запажања која се тичу стилогености и стилематичности везника и везничких израза. Ауторка се бави и односом кумулације предикације и степеновања (234–235), као и градацијским значењем проширене негације, код реченица у којима се негирањем модалног глагола у предикату другог дела проширује негација у предикату првог дела (235–236). Као прави пример за еквативно значење међу саставним реченицама она издваја реченице са надовезивачком речцом *такође*, односно с везничким прилошким изразом *исто тако*, односно *тако исто* (236). Најважније запажање тиче се испитивања граница и разграничења значења у оквиру различитих подтипова међу саставним реченицама: да би се говорило о синтаксичким градационим конструкцијама, неопходан је експлициран градациони везник као формални показатељ тог односа или присуство узрочно-последичне везе карактеристичне за градационе реченице везничког типа (237–238). У оквиру овог поглавља ауторка се бави и значењем степена као пратећим средством код временских реченица (нарочито оних реализованих са *чим*, *само што*, *тек што*, *таман што*), последичних реченица, с посебним освртом на елиптичне фразеологизоване конструкције, какве су *да умреш*, *да полудиш*, *да ти памет стане* (240), и код намерних реченица, у оквиру којих издваја као посебан тип реченице са степенованим циљем (реализоване везничким изразом *само да*, *управо да*, *тек да*). На крају овог поглавља ауторка закључује да је семантичка категорија степена као секундарна значењска категорија веома важно средство за оства-

ривање експресивности и ојачавање афективне компоненте текста, нарочито у књижевноуметничком стилу.

Иако кратко, поглавље под насловом *Значење степена и парцелација* доноси важна теоријска запажања о парцелацији. Ауторка издваја три типа припајања парцелата: асиндетски, синдетски и комбиновани тип и на великом броју примера показује могућност парцелације обе врсте реченица са значењем степена, дакле, и еквативних и диферентивних, а овај поступак смешта у стилски контекст и доводи га у везу са експресивношћу.

Пето поглавље *Фразаелогизми као средство изражавања семантичке категорије степена* важно је не само за показивање различитих могућности за изражавање поменуте категорије, већ и за потпунију слику типологије фразеолошких израза у српском језику уопште.

Важно ауторкино запажање, када је реч о фразеолошким јединицама јесте да се у језичкој слици света, коју најчешће реконструишемо захваљујући фразеологизмима, мере и упоређују чак и појаве које нису објективно мерљиве (*спавати као топ, глуп као ћускија*), као и да се квантитет у фразеологији, а и у језику уопште, мери скаларно, нумерички (254). Као типичне фразеологизме за изражавање значењске категорије степена, очекивано, ауторка издваја поредбене фразеологизме, међутим, значајан научни допринос проучавању фразеологизама тиче се друге групе фразеологизама који су добили фокус у овом истраживању, а то су непоредбени фразеологизми са значењем позитивног или негативног тоталитета или без значења позитивног или негативног тоталитета. На крају овог поглавља дат је и систематичан преглед свих фразеолошких модела којима се у мањој или већој мери изражава семантичка категорија степена (262–264).

У поглављу *Закључци* ауторка детаљно доноси закључне напомене и даје систематичан преглед свих облика изражавања категорије степена које је на богатом материјалу показала у свом истраживању.

На крају, осврћемо се на помало радикално становиште које подсећа на Дирвеново „све је метонимија”¹, али желимо и да похвалимо ауторкина стремљења да то своје становиште оправда: „Градуелност као одмеравање интезитета неког (апстрактног или конкретног) обележја или (апстрактног или конкретног) процеса – представља онтолошку категорију: све је мерљиво (подложно мерењу), па чак и онда када се чини да није исказан интезитет (степен) неког обележја или процеса, он је пресупониран” (253). Имајући то у виду, треба похвалити не само напор да се ова тема обради, већ и значајне

¹ Rene Dirven 2003: *In Search of Conceptual Structure: Five Milestones in the Work of Gunter Radden*, In: *Motivation in Language* (Hubert Cuyckens, Thomas Berg, Rene Dirven and Klaus-Uwe Panther, eds.), John Benjamins, 20.

резултате постигнуте у том напору, уз наду да се ауторкина истраживање категорије степена неће завршити овом студијом, која оваквим свеобухватим приступом треба да представи и незаобилазну литературу славистичких синтаксичара и стилистичара, али и фразеолога.

Светлана Слијепчевић